

De verstoorde jeugd van Berten Pil¹

Albrecht Pil werd als jongste zoon in het gezin Emiel Pil - Romanie Van den Bulcke op 9 mei 1892 geboren in Zonnebeke. Iedereen sprak hem aan met de roepnaam 'Berten'.² Vader Pil was in 1884 tot hoofdonderwijzer in de gemeenteschool van Zonnebeke benoemd en bewoonde sindsdien met zijn gezin een groot huis in de Beselaarsestraat.³ In 1912 werd hij door de Zonnebeekse gemeenteraad aangesteld tot gemeentesecretaris. De familie Pil kreeg daarop de kans naar de Langemarksestraat te verhuizen, naar een woning die door de gemeente werd aangeboden.⁴ Berten volgde lager onderwijs te Zonnebeke in de gemeenteschool van zijn vader. Hij gaf blijk van voldoende capaciteiten om het secundair onderwijs aan te vatten, wat in die tijd niet voor iedereen was weggelegd. Hij trok naar het Bisschoppelijk College van de Heilige Vincentius te Ieper.⁵

VAN SCHOLIER TOT STUDENT

Onder invloed van zijn broer Valeer en vrienden op school in Ieper raakte Berten in de ban van de 'Katholieke Vlaamse Studentenbeweging'.⁶ Hij schreef er vlugschriften voor de taalge-

1 Dit artikel is gebaseerd op J. JONCKHEERE, *Het leven van een frontsoldaat aan de IJzer. De jeugdijaren van Berten Pil (1892-1920)*, K.U. Leuven, 2008 (onuitgegeven masterproef, promotor L. Vos).

2 Omdat hij onder deze roepnaam bekend werd, zullen we verder in dit artikel altijd over 'Berten' spreken.

3 Tegenwoordig is dit gebouw gelegen in de Berten Pilstraat. E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil, Jeugd en Plicht*, Zonnebeke, 1965, p. 1-18.

4 Dit huis is het huidige nummer 31 in de Langemarkstraat.

5 Thans het Sint-Vincentiuscollege te Ieper.

6 De Katholieke Vlaamse Studentenbeweging baseerde zich op de ideeën van Albrecht Rodenbach. De studenten waren per dorp, stad of school in verschillende studentenbonden onderverdeeld. Deze bonden waren per provincie georganiseerd in een goubond. Het overkoepelende orgaan van de verschillende goubonden was dan het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond. De verschillende bonden ontmoetten elkaar op gouw- en/of landdagen, waar vaak oud-studenten het

lijkheid onder het pseudoniem 'Jozef Brandt'. Tijdens zijn laatste jaar (1910-1911) bracht hij het tot hoofdman van de collegebond 'Scherminkel'.⁷ Het feit dat hij leider van de collegebond werd, wijst op zijn interesse voor de visie van Albrecht Rodenbach op de studentenbeweging. Principaal Julien Claeys keek er streng op toe dat de taalwetten binnen zijn college werden nageleefd.⁸ Zo was het 'signum' er van kracht. Dit betekende dat wie door een medeleerling op het spreken van het Nederlands werd betrapt, een papier kreeg voorgelegd waarop deze zijn naam moest schrijven. Wanneer iemand het signum bekomen had, moest hij het verder zien door te schuiven naar een andere leerling die Nederlands sprak. Alleen op zon- en feestdagen werd binnen de collegemuren het Nederlands getolereerd. De leerlingen van wie de naam op het einde van de week op het briefje stond, moesten per keer dat hun naam erop voorkwam, twee centiem boete betalen. Berten Pil werd door zijn medeleerlingen vaak betrapt op het spreken van Nederlands.⁹ In 1905-1911, de periode die Berten in het college doorbracht, nam het flamingantisme onder de leerlingen sterk toe in reactie tegen de verfransing onder principaal Claeys. De Ieperse studentenbond speelde daarbij een grote rol. Tijdens de vakantie werden in Langemark de jaarlijks vergaderingen van Scherminkel belegd. Deze samenkomsten van de collegebond werden als uitingen van de geestdrift van de leden voor het flamingantisme

woord voerden. J. HUYS en S. VAN DE WEYER, *De studentikoze erfenis van Rodenbach*, Leuven, 2006, p. 15-22.

- 7 Scherminkel was de Vlaamse Leerlingengilde van het Bisschoppelijk College te Ieper, waarvan de oprichtingsdatum onbekend is. In het jaar 1890 werd de gilde, na enkele jaren in het geheim te hebben gewerkt, ontdekt. Vooral de internen waren lid van de bond, waarvan het blaadje artikels over de Vlaamse Beweging in handschrift opnam. R. VINCKIER, H. CONSTANDT, M. MESSEYNE en G. DEVOLDER, *150 Jaar Sint-Vincentiuscollege Ieper 1834-1984*, Ieper, 1984, p. 144-146.
- 8 Julien Claeys (Brugge, 5 maart 1862 - 27 januari 1945) was principaal van het Bisschoppelijk College van de Heilige Vincentius in Ieper van 1897 tot 1911. Voor hij principaal werd, had hij onderwijservaring opgedaan in de normaalschool van Torhout. In 1911 verliet hij het college om pastoor te worden van O.-L.-Vrouw in Oostende. R. VINCKIER, H. CONSTANDT, M. MESSEYNE en G. DEVOLDER, *150 Jaar Sint-Vincentiuscollege*, p. 253 en 263.
- 9 E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 33; R. VINCKIER, H. CONSTANDT, M. MESSEYNE en G. DEVOLDER, *150 Jaar Sint-Vincentiuscollege*, p. 146; R. VANLANDSCHOOT en M. DE MOOR, 'Signum linguae', in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (= NEVB), Tielt, 1998, p. 2748.

gezien. Samen met de bedevaarten naar Dadizele vormden deze vergaderingen de hoogtepunten in de Scherminkelwerking.¹⁰

Tijdens de schoolvakanties was Berten in de Zonnebeekse studentenbond actief. Deze was op 4 augustus 1911 door zijn broer Valeer gesticht. Berten was medewerker van de studentenbond, die de naam 'Katholieke Vlaamschen Studentenbond St.-Jansgilde' meekreeg. De leuze ervan luidde: 'Bloeiend in deugd en vreugd'. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog telde deze studentenbond 22 leden, een mooi aantal voor een pas opgerichte bond in een gemeente waar er amper studenten waren. De Sint-Jansgilde ging ten onder in gevolge de Eerste Wereldoorlog en werd in 1922, zonder inbreng van de vooroorlogse generatie, heropgericht.¹¹ Met Scherminkel en de Sint-Jansgilde trok Berten Pil naar verschillende gowdagen en bedevaartsdagen die voor de studenten werden georganiseerd. De deelnemende scholieren en studenten werden er door verschillende sprekers (bijvoorbeeld in 1910 in Dadizele door Alfons De Groeve, Adelfons Henderickx en Emiel Wilders) in de geest van de Vlaamse Beweging ingewijd.¹²

- 10 De leperse Studentenbond, met als doelgroep de externen van het college, werd in 1900 door Etienne Moulaert en Oscar Maes opgericht. Principaal Claeys keurde de oprichting goed op voorwaarde dat alle externen, ook de Franstaligen, lid konden worden. Na verloop van tijd zorgden de spanningen tussen de Vlamingen en de Franstaligen ervoor dat deze laatsten zich terugtrokken. De hoogtepunten in de werking betroffen de wekelijkse wandelingen op zaterdag en de jaarlijkse bedevaarten naar Dadizele. R. VINCKIER, H. CONSTANDT, M. MESSEYNE en G. DEVOLDER, *150 Jaar Sint-Vincentiuscollege*, p. 85 en 149.
- 11 D. OOGHE, 'De studentenbond te Zonnebeke 1911-1927', in: *Het Zonneheem* (1984), p. 17-22.
- 12 Alfons De Groeve (Brugge, 20 oktober 1885 - 5 augustus 1945) was van oordeel dat de geloofsverdediging en het flamingantisme hand in hand gingen. Tijdens zijn studententijd was hij van 1904 tot 1906 voorzitter van de West-Vlaamse Studentenbond. In 1910 werd hij leerkracht aan de Brugse vakschool, advocaat en stichter van de uitgeverij Kerlinga. S. MAES, 'Alfons De Groeve', in: *NEVB*, p. 1359-1360. Adelfons Henderickx (Antwerpen, 7 september 1867 - 24 juni 1949) was gemeenteraadslid in Antwerpen; tijdens de Eerste Wereldoorlog belandde hij in het activisme. D. LUYCKX, 'Adelfons Henderickx', in: *NEVB*, p. 1425-1426. Emiel Wildiers (Antwerpen, 5 december 1873 - Boechout, 19 juni 1957) richtte de *Nederlandsche School* in Antwerpen op, een betalende lagere school waar het Nederlands de voertaal werd. F. VAN CAMPENHOUT, 'Emiel Wildiers', in: *NEVB*, p. 3736-3737.

In 1911 beëindigde Berten als primus met eervolle onderscheidingen de humaniorastudies.¹³ Zijn oom Jules Van den Bulcke (priester in Tielt) raadde hem aan om scheikunde in Leuven te gaan studeren.¹⁴ De studies verliepen zeer vlot: in het eerste jaar van de *voorbereidende studie op doctor in de natuurwetenschappen of de farmacie* behaalde hij grote onderscheiding; in het tweede jaar van de *voorbereidende studie op doctor in de natuurwetenschappen of de farmacie* en het eerste jaar voor *doctor in de scheikunde* onderscheiding.¹⁵ In de zomer van 1914, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, waren de studies van Pil nog niet beëindigd. Hij moest nog één jaar de opleiding *doctor in de scheikunde* volgen.

Tijdens zijn studententijd engageerde Berten Pil zich in verschillende studentenverenigingen. Hij werd lid van de 'Sociale Studiekring en Sprekersbond der Leuvensche Studenten', de 'Vlaamsche Apologetische Kring "Geloof en Wetenschap" der Leuvensche Hoogeschool', 'Taal en Kennis: afdeling Algemeene Wetenschappen', 'Met Tijd en Vlijt', de 'Cercle Industriel', de 'Antialcoholische Studiekring en Onthoudersbond', het 'Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (A.K.V.S.) Leuven', de 'West-Vlaamse Gilde' en 'Amicitia'.¹⁶ Vooral in het A.K.V.S, de West-Vlaamse Gilde en Amicitia was hij zeer actief tussen 1911 en 1914. Firmin Deprez, een goede vriend van Berten, en Prosper Thuysbaert stichtten in 1911 de studentenkring Amicitia in Leuven.¹⁷ De beweging, die streefde naar *innerlijke ver-*

13 IEPER, *Archief van het Sint-Vincentiuscollege Ieper*: Palmares 1910-1911, Ieper, 1911, p. 79-83.

14 E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 39.

15 *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 77 (1913), p. 164; 78 (1914), p. 175; 79 (1915-1919), p. 43.

16 *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 77 (1913), p. 206-214, 334-336 en 354-360; 78 (1914), p. 229-238, 305-313 en 357-360; 'Keure van den West.-Vl. Studentenbond te Leuven', in: *De Vlaamsche Vlagge*, 39:1 (1913), p. 47-49; L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.*, Leuven, 1982, p. 44 en 77; ANTWERPEN, *Archief. Documentatie- & Onderzoekscentrum voor het Vlaams-nationalisme (= ADVN)*, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/72): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland [Geldern-Kapellen], 1 juni 1919; N. WOUTERS, 'Berten Pil', in: *NEVB*, p. 2475-2477.

17 Prosper Thuysbaert (Lokeren, 17 maart 1889 - 8 november 1965) studeerde van 1907 tot 1913 aan de Katholieke Universiteit Leuven, waar hij in 1913 met zijn streekmonografie *Het Land van Waes. Bijdrage tot de geschiedenis der landelijke bevolking in de XIXe eeuw* als eerste Vlaming een Nederlandstalig proefschrift aan de faculteit

volmaking door onthouding, diepe godsdienstzin en studie zonder dat men daarbij de Vlaamse beweging uit het oog mocht verliezen, kon van in het begin rekenen op de steun van Berten en hij werd bestuurslid van de West-Vlaamse afdeling. Al spottend werd deze kring door haar tegenstanders 'Het Waterkasteel' genoemd omdat het 'bierromantisme' er verworpen werd. Het bierromantisme vond aanhangers bij verschillende studentengilden. De veroordeling ervan werd echter gesteund door een steeds groter wordende groep studenten. Amicitia richtte zich op de innerlijke vorming van de Vlaamse student tot toekomstig volksleider. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren 130 studenten lid van de kring, die goede banden onderhield met de 'Sociale Studiekring en Sprekersbond' en de 'Onthoudersbond'. Door zijn lidmaatschap van de drie kringen werd Berten beschouwd als de belichaming van de goede banden tussen de drie.¹⁸

DE 'GROTEN OORLOG'

Toen op 4 augustus 1914 de Duitsers België binnenvielen en de Eerste Wereldoorlog begon, was Berten op vakantie bij zijn ouders in Zonnebeke. De leiders van het A.K.V.S. probeerden de studenten aan te moedigen om als vrijwilliger in het Belgisch leger dienst te nemen.¹⁹ Vader en moeder Pil konden hem overtuigen op deze oproep niet in te gaan.²⁰ De daaropvolgende maanden bleef Berten bij zijn familie in Zonnebeke, waar kennisgemaakt werd met de gruwelen van de oorlog. Vanaf begin oktober passeerden er regelmatig Britse en Duitse troepen door het dorp en kwam het

Politieke en Sociale Wetenschappen afleverde. N. VAN CAMPENHOUT, 'Prosper Thuysbaert', in: *NEVB*, p. 3064-3066.

- 18 H. GRAVEZ en M. DE MOOR, 'Amicitia', in: *NEVB*, p. 270-271; L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.*, p. 44; ANTWERPEN, *ADV*N, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/72): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland [Geldern-Kapellen], 1 juni 1919; N. WOUTERS, 'Berten Pil', in: *NEVB*, p. 2475-2477; 'Zou er te Leuven, in de XVIe eeuw, geen "Waterkasteel" noodig geweest zijn?', in: *Ons Leven*, 25:15 (1913), p. 260-261.
- 19 L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.*, p. 48-49.
- 20 ANTWERPEN, *ADV*N, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (1/1): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Bayeux, 15 september 1915 en brief van Emiel Pil aan Emiel Priem, Parc Saint-Maur, 27 mei 1915.

Afb. 1 Groepsfoto van de soldaten in Criel-sur-Mer; Berten Pil op de eerste rij zittend, de eerste van links (ANTWERPEN, ADVN).

soms tot een treffen tussen beide legergroepen.²¹ Van voorbijtrekkende stromen vluchtelingen die van over Roeselare, Moorslede en Passendale aankwamen, hoorden de dorpingen verschillende sterke verhalen over het Duitse geweld. Uiteindelijk besloot de familie Pil te vluchten, samen met de andere inwoners van Zonnebeke, op 20 oktober. Na een tiendaags verblijf in Ieper trok de familie verder naar Reningelst, waar ze tot 14 mei 1915 bleef om daarna door te reizen naar Parc-Saint-Maur in Frankrijk, omdat het leven in België *onuitstaanbaar* werd. Intussen had Berten zijn wens om soldaat te worden vuriger dan ooit uitgedrukt. Vader en moeder Pil konden hun zoon niet meer ompraten en hij meldde zich als vrijwilliger aan bij het Belgisch leger in Calais.²²

21 V. PIL, *Zonnebeke: heerlijk verleden en zonnig heden*, Langemark, 1962, p. 317; A. DESEYNE en A. DESEYNE, *Zonnebeke 1914-1918: dood en heropstanding van een dorp*, Ieper, 1976, p. 110.

22 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (1/1): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Bayeux, 15 september 1915 en brief van Emiel Pil aan Emiel Priem, Parc Saint-Maur, 27 mei 1915.

Met 120 andere vrijwilligers kwam hij terecht in het opleidingskamp, het Camp d'Instruction no. 9 te Parigné-l'Évêque (Sarthe). Ze kregen er van enkele oversten een opleiding om het soldatenwerk aan het front naar behoren te kunnen vervullen.²³ Berten Pil was zeer tevreden eindelijk het leger en zijn (Vlaanderen)land te dienen. Sommige soldaten kregen te kampen met een gebrek aan moed; hij had hier echter geen last van. Onmiddellijk na de aankomst in het opleidingskamp werd het koppel van alle vrijwilligers omgevormd tot een echte rattenkop.²⁴ Pil en zijn medesoldaten kregen in het opleidingskamp acht uur per dag *exercices* (militaire oefeningen). Ze sliepen er in linnen tenten, te midden van de bossen op zo'n tien minuten afstand van het dorpscentrum. Over het slaapcomfort klaagden ze niet, omdat ze zich ervan bewust waren dat het erger kon. Ze beschikten immers over een goede matras, een hoofdkussen en twee dikke dekens. Als gevolg van een tekort aan drinkwater moesten ze bijna uitsluitend op wijn en cider leven.²⁵ Een dag in het opleidingskamp van Parigné-l'Évêque zag er als volgt uit: 's morgens om vijf uur stonden de soldaten op, wassen zich en haalden brood en koffie. Tegen zes uur verlieten ze hun slaaptenten. Van kwart voor zeven tot half twaalf deden ze *exercices*. Vóór het middagmaal van soep en vlees te gebruiken, schilden ze al de aardappelen voor het avondmaal. De namiddag begon met een platte rust tot half twee, waarna er tot half zes opnieuw *exercices* op het programma stonden. Na het avondmaal hadden de soldaten van zes tot acht uur vrije tijd; om negen uur was het bedtijd. In elke slaaptent lagen er 85 soldaten. Allemaal moesten ze hun uniform en uitrusting in orde houden, wat meermaals tot chaos in de tenten leidde.²⁶

23 Het opleidingskamp van Parigné-l'Évêque lag in de buurt van Le Mans, ten westen van Parijs.

24 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Valeer Pil, Parigné-l'Évêque, 24 mei 1915 en brief van Berten Pil aan Emiel Priem, Parigné-l'Évêque, 30 juni 1915.

25 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Valeer Pil, Parigné-l'Évêque, 24 mei 1915 en brief van Emiel Pil aan Emiel Priem, Parc Saint-Maur, 27 mei 1915.

26 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (1/3): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 6 december 1915.

De meerderheid van de soldaten in Parigné waren Vlamingen die in het Frans, een voor sommigen onbegrijpelijke taal, werden gedruild. Veel soldaten keken er volgens Berten naar uit om naar het front te kunnen gaan in de hoop daar menselijker behandeld te worden. Voor sommigen vormden de theorielessen die uit weinig verrijkend geheugenwerk bestonden en de praktijklessen met loodzware driloefeningen in het opleidingskamp een last.²⁷ De meeste vrijwilligers die humaniorastudies hadden afgemaakt, werden in speciale pelotons ondergebracht waar ze een opleiding tot adjudant kregen. Om tot deze pelotons toegelaten te worden, moesten de soldaten wel ten minste kunnen lezen en schrijven, en over een basiskennis Frans beschikken. Via een versnelde officiersopleiding konden zij dan vrij gemakkelijk een lagere kaderfunctie in het leger bekomen.²⁸ Berten Pil voldeed aan de voorwaarden en na enkele weken werd hij op 8 augustus 1915 tot korporaal benoemd. Tien dagen later vertrok hij van Parigné-l'Évêque naar het Centre d'Instructions des Sous-Lieutenants Auxiliaires (C.I.S.L.A.) in Bayeux (Calvados).²⁹ De korporaals werden er sergeant en kandidaat-hulpofficier, en na een stage konden ze bevorderd worden tot adjudant. Om deze opleiding tot een goed einde te brengen, moest veel gestudeerd worden. Dat kon Berten niet deren, want de nabijheid van zijn goede vriend Firmin Deprez zorgde ervoor dat de studielast gemakkelijk te dragen was. Omdat er in zijn peloton alleen studenten zaten, voelde hij er zich op zedelijk vlak geruster dan in het minder zedige milieu van het opleidingskamp in Parigné. Berten sloot de opleiding in Bayeux op 9 november af met een promotie tot sergeant.³⁰

27 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, Koksijde, 2000, p. 29.

28 R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18, Het dagelijks leven van de Belgische soldaat aan de IJzer*, Tielt, 1987, p. 23-32; L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 2003, p. 62.

29 Bayeux is een stadje in het noordwesten van Frankrijk, in de buurt van Caen. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Brief van Emiel Pil aan Emiel Priem, Parc Saint-Maur, 4 juli 1915; BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979.

30 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 77; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Brief van Emiel Pil aan Emiel Priem, Parc Saint-Maur, 6 september 1915; BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979.

In de opleidingskampen en aan het front lieten de hygiënische voorzieningen te wensen over. Muizen, ratten en luizen waren er de grootste vijanden. Een veel gehoorde uitspraak wanneer een soldaat zich na een luizenbeet krabde, was: *c'est la cavalerie qui charge*. De meest gebruikte methode om luizen te doden was ze tussen twee vingers kapot te knijpen.³¹ Door het ongedierte en de slechte hygiënische voorzieningen waren de soldaten erg vatbaar voor tyfus. Daarom werden ze tegen de gevaarlijke ziekte ingeënt. Dankzij de inenting kon de militaire overheid begin 1915 op het nippertje een tyfusepidemie voorkomen. Berten werd tot tweemaal toe tegen de tyfus ingeënt.³²

Sergeant Berten Pil kwam in januari 1916 terug naar het opleidingskamp van Parigné-l'Évêque. In het dorp huurde hij een kamertje om zich in zijn vrije tijd te kunnen afzonderen van de andere soldaten en in alle rust brieven te schrijven en te studeren voor het adjudantexamen. Sommige adjudant-leerlingen vroegen zelf om naar het front te mogen gaan. Omdat ze daarvoor echter te weinig ervaring hadden, werden zij bij zending naar het front teruggeplaatst in rang. Berten diende ook een aanvraag in om snel naar het front te kunnen. Dit betekende dat hij bij slagen voor het adjudantexamen, als sergeant naar het front kon gaan; bij niet-slagen zou dit als soldaat tweede klasse geschieden.³³ Op 1 maart promoveerde Berten Pil tot adjudant. Na zijn promotie wachtte hij op de toestemming van de militaire overheid om naar het front te kunnen vertrekken. Tegen 20 april verkreeg hij die toestemming en verliet na iets meer dan tien maanden het opleidingskamp in Parigné-l'Évêque. Vooraleer hij naar het front ging, moest hij eerst nog twee bijkomende opleidingen volgen: één in Criel-sur-

31 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (1/3): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 6 december 1915; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven* 14/18, p. 29 en 62.

32 S. DE SCHAEPDRIJVER, *De Grootte Oorlog: Het koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, 1997, p. 178; L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 65; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Emiel Priem, Parigné-l'Évêque, 30 juni 1915 en D3150 (1/3): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 6 december 1915.

33 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/7): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 13 februari 1916.

Mer en één in Dieppe.³⁴ In Criel-sur-Mer kreeg hij een tiendaagse opleiding om zich in het schieten met mitrailleurs te vervolmaken. In het Camp d'Instructions des Anciens Militaires in Dieppe volgde hij een aanvullende opleiding voor het sergeantswerk aan het front. Tijdens zijn verblijf in Dieppe werd hij op eigen verzoek naar de rang van sergeant teruggeplaatst. De oversten van het opleidingskamp in Dieppe beschouwden hem als een capabel leider en plichtsbewuste soldaat die zijn taken naar behoren volbracht.³⁵

Tijdens de opleiding in Dieppe stierf zijn vader op eenenzestigjarige leeftijd te Parc Saint-Maur. Een groot verlies voor Berten, die zo snel mogelijk naar Parc Saint-Maur afreisde om een laatste groet aan het lichaam van zijn vader te brengen. Slechts enkele weken later, in de nacht van 21 op 22 mei, sneuvelde zijn vriend Firmin Deprez. Berten zette zijn verdriet om in een verbetering waarmee hij streed voor de eer van zijn gesneuvelde vriend en voor de herwinning van Vlaanderen.³⁶ Op 4 juni vertrok Berten Pil uiteindelijk vol moed en vertrouwen naar het front, waar hij in de sector Pervijze, de sector van de 1ste Legerdivisie, terecht kwam. Hij werd er ondergebracht in het 23ste Linieregiment dat op 1 juni was samengesteld met elementen uit het 3de Linieregiment. Hij was sergeant in de 10de Compagnie of in de 2de Compagnie van het 3de Bataljon. Berten was tevreden dat hij eindelijk aan de strijd om het laatste stuk onbezet Vlaanderen tegen de Duitsers kon deelnemen. De voornaamste doelstelling die hij zich stelde, was om Vlaanderen te herwinnen en het Duitse onrecht aan zijn streek en land aangedaan te wreken.³⁷

34 Criel-sur-Mer ligt in het noordwesten van Frankrijk aan de kust tussen Le Havre en Boulogne-sur-Mer. Dieppe ligt eveneens in het noordwesten van Frankrijk, maar dichterbij Le Havre. BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979.

35 ANTWERPEN, *ADVN*, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (2/12): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Dieppe, 12 mei 1916 en document over de terugzetting van Berten Pil tot de rang van sergeant, Dieppe, s.d. [eind mei 1916].

36 ANTWERPEN, *ADVN*, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (2/13): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Dieppe, 21 mei 1916 en D3150 (2/14): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Dieppe, 1 juni 1916.

37 ANTWERPEN, *ADVN*, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (2/15): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Den IJzer, 13 juni 1916; BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*:

Gedurende de eerste weken leek het frontleven hem bijzonder interessant. Overdag sliepen de soldaten meestal, terwijl ze 's nachts op wacht stonden of de loopgraven versterkten. Hij bevond zich op enkele minuten van de Duitsers verwijderd, afwisselend in een loopgraaf en in een stukgeschoten huis dat als post werd gebruikt. De omgeving werd gedomineerd door water, ratten, muizen en luizen. Geregeld vielen er obussen (artilleriegranaten) die voor een hels kabaal zorgden, en dood en vernieling zaaiden.³⁸ De ratten en muizen kwamen af op de achteloos achtergelaten etensresten en de kadavers die in het niemandsland lagen te verrotten. De knaagdieren knaagden aan de tenen of dansten op de slapende soldaten. Er werden tevergeefs verschillende methodes ontwikkeld om de ratten te verjagen: door de rantsoenen aan de zoldering te hangen, ijzerdraad aan de ingang van de schuilplaatsen te spannen of honden in te zetten.³⁹ Het schrijven van brieven was voor de soldaten zowat de enige manier om het contact met familieleden te behouden. Dat de briefwisseling niet vlot verliep was in het begin te wijten aan logistieke redenen (familieleden die op de vlucht waren en onbekende adressen). Na verloop van tijd zorgde de Belgische censuurdienst voor vertraging door het nalezen van de soldatenbrieven. Het waren vooral de intellectuelen onder de soldaten die een uitgebreide briefwisseling met studenten, familie en vrienden onderhielden. De briefwisseling met zijn familie in ballingschap in het bevriende Frankrijk verliep voor Berten gemakkelijker dan bij soldaten waarvan de familie in bezet België verbleef. De meeste brieven die van Pil bewaard bleven, waren brieven aan zijn geliefde Marie van Gastel. Daarnaast schreef hij naar zijn vader, zijn broer Valeer en enkele kennissen, zoals Emiel Priem. Vanaf januari 1916 sloot Pil vrijwel iedere brief af met AVV-

Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979.

- 38 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/15): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Den IJzer, 13 juni 1916; D3150 (2/16): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, IJzer, 30 juni 1916; D3150 (2/20): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Vlaanderen, 26 september 1916.
- 39 R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 29 en 62; D. VANACKER, *Het 14-18 boek: De kleine Belgen in de Grote Oorlog*, Zwolle, 2006, p. 86; L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 63; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/17): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, 't Front, 24 juli 1916.

VVC, een verwijzing naar zijn twee belangrijkste levensidealen: Vlaanderen en Christus.⁴⁰ Voor de soldaten was verlof een zeldzame luxe die pas vanaf de lente van 1915 werd ingevoerd. In het begin was verlof alleen weggelegd voor soldaten met familie in een bevriende natie. Tijdens de oorlog zochten de overheden ook naar verlofplaatsen voor soldaten met familie in bezet België. De meest gebruikelijke bestemmingen hiervoor waren Londen en Parijs. In theorie konden de soldaten om de vier maand met verlof; in de praktijk duurde het vaak veel langer, omdat de legerleiding altijd voldoende manschappen aan het front wenste te houden om aan een eventueel Duits offensief te kunnen weerstaan. In december 1915 kreeg Pil voor het eerst verlof en trok naar zijn ouders en zus in Parc-Saint-Maur. Allen vonden het spijtig toen hij opnieuw moest optrekken.⁴¹

Na enige tijd aan het front kreeg Berten het gevoel dat zijn intellectuele capaciteiten erop achteruitgingen en zijn luiheid toenam. Hij vreesde de techniek van het redevoeren te verliezen. Dat was voor de oorlog één van zijn favoriete bezigheden, zoals bleek uit zijn lidmaatschap van 'de Sociale Studiekring en Sprekersbond der Leuvensche Studenten'. Hij probeerde verschillende boeken te bekomen om zich verder in de scheikunde te kunnen verdiepen. Op die manier hoopte hij na de oorlog zonder al te veel problemen zijn studies te kunnen voortzetten. Vooral via zijn vriendin Marie van Gastel trachtte hij scheikundeboeken te bekomen. Toen zij er hem geen kon bezorgen, verdiepte hij zich in Engelse en Spaanse boeken.⁴² Pil was niet de enige student die het gevoel kreeg dat zijn vooroorlogse kennis afnam, ook anderen klaagden

40 R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 104-107; D. VANACKER, *Het 14-18 boek*, p. 143; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/6): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 21 januari 1916.

41 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 27; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 117-120; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/5): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 1 januari 1916.

42 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/8): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Parigné-l'Évêque, 2 maart 1916; D3150 (3/29): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 25 mei 1917; D3150 (4/56bis), brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Belgische kust], 17 december 1918; *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*, 78 (1914), p. 212-222.

hierover.⁴³ Ze hadden zich in de oorlog laten meeslepen met de gedachte hun plicht te vervullen en aan studeren hadden ze niet onmiddellijk meer gedacht. Berten achtte het noodzakelijk dat de Vlaamse studenten aan het front probeerden te studeren, ondanks de omstandigheden. Het was immers hun plicht tegenover Vlaanderen en het Vlaamse volk. Alleen door te studeren konden de studenten de doelstelling van een intellectueel Vlaanderen met een groot aanzien waarmaken.⁴⁴ Verschillende initiatieven beoogden de verstandelijke achteruitgang bij de soldaten tegen te gaan. Zo was er bijvoorbeeld 'Le livre du soldat belge / Het boek van de Belgische soldaat'. Deze vereniging werd in juni 1915 door de socialist Emile Vandervelde opgericht en zond aangevraagde boeken en tijdschriften naar de frontsoldaten. Vaak werden echter enkel Franstalige boeken toegestuurd. De verklaring hiervoor luidde dat het zo moeilijk was om Vlaamse boeken te vinden.⁴⁵ Een ander initiatief dat tegen de verstandelijke achteruitgang werd genomen, was de oprichting van leeszalen achter het front. Hier konden de Belgische soldaten in alle rust lezen en schrijven. Naast boeken lagen er pennen, inkt, enveloppen en briefpapier ter beschikking. Op 11 januari 1916 opende in Adinkerke een eerste leeszaal achter het front de deuren.⁴⁶ Berten Pil deelde in zijn frontbrieven geregeld een sneer uit naar de censuurdienst. Hij ervoer de censuur als een inbreuk op zijn privacy. Onder meer daarom bleven de geschriften van Jozef Brandt (pseudoniem van Berten) tijdens de oorlog, op één brief na, achterwege.⁴⁷ Vanaf februari 1917 werd het

43 Een voorbeeld hiervan was Raoul Snoeck, onderluitenant in het 2de Linieregiment. R. SNOECK, *In de Modderbrij van de IJzervallei*, Gent, 1998, p. 139-140.

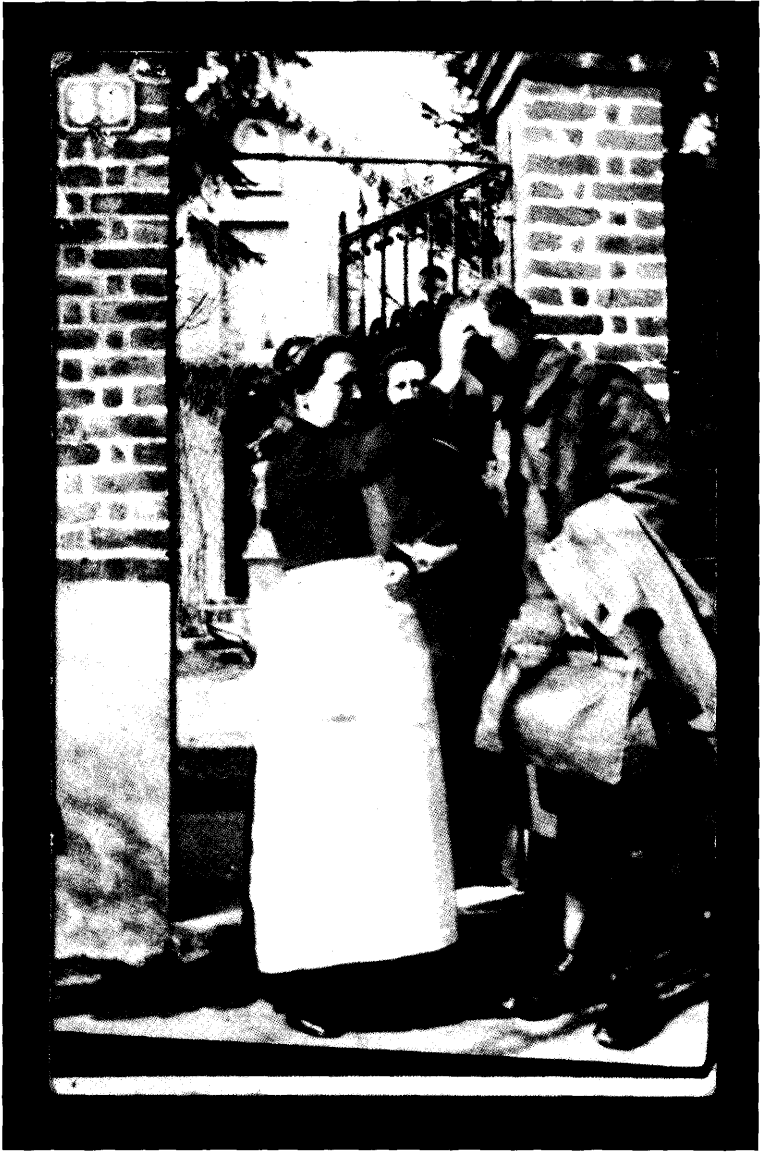
44 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Redevoering Berten Pil, 'Studenten in oorlog 1', s.l., 3 juni 1917.

45 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 51.

46 S. DESCHAEPDRIJVER, *De Grootte Oorlog*, p. 210; D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 82-83.

47 De grootste problemen op het vlak van de taal deden zich tijdens de Eerste Wereldoorlog in het leger voor, waar de officieren de Vlaamse taal niet begrepen of niet wilden begrijpen, ze behandelden de Vlamingen als minderwaardige wezens. Deze taalbepaarnissen werden door de Frontbeweging op 1 juli 1917 in een open brief aan de koning gepubliceerd. D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 200; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/19): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Vlaanderen, 1 september 1916; D3150 (3/24): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 25 januari 1917; D3150 (3/35): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 17 november 1917.

Afb. 2 Na zijn verlof vertrekt Berten Pil terug naar het front; moeder Pil geeft hem nog een kruisje opdat de Heer hem aan het front zou bijstaan (ANTWERPEN, ADVN).

verboden om in brieven nog over de krijgsverrichtingen te schrijven. Vooral soldaten die door hun officieren als verdacht werden beschouwd, kregen controle van de censuurdienst. Dat de brieven van Pil werden nagelezen, betekende dat minstens één van zijn officieren hem als een flamingant beschouwde, die een bedreiging voor België en het Belgisch leger kon vormen.⁴⁸

In december 1916 trok de 1ste Legerdivisie met het 23ste Linierement naar Mailly in Frankrijk. Daar maakten de soldaten gedurende drie weken kennis met de nieuwe Franse tactiek van de aanvalsgolven. Deze verliep als volgt: wanneer een eerste lijn soldaten naar een aangeduide stelling moest oprukken, diende een tweede lijn steeds de oorspronkelijke positie van de eerste in te nemen. Het 23ste Linierement verplaatste zich op 1 januari 1917 vanuit Mailly naar Bray-Dunes (Frankrijk) en later die maand naar Beveren-aan-de-IJzer en Lesele. Op 18 januari kwam het regiment terug in de eerste linie in de sector Noordschote.⁴⁹ De verdedigingswerken in de Belgische linies stonden nu op punt, waardoor 1917 een relatief rustig jaar was. Hierdoor sloeg de verveling, die bij sommige soldaten (waaronder Berten) al vóór 1917 overheerste, nu nog meer toe.⁵⁰ In de koude winter van 1916-1917 zakten de temperaturen soms tot -20 graden Celsius. De soldaten dansten en schopten in het rond om hun voeten te verwarmen en bliezen in hun vuisten om de tinteling uit hun vingers te verjagen. De hulpmiddelen die ze tegen de kou gebruikten, waren jutezakken die ze over hun hoofd en benen trokken of schaapsvellen die ze over hun schouders bonden. De bittere kou was voor Pil een onaangename ervaring. Hij kon er niet goed mee om en verlangde naar de warmte van de lente.⁵¹ Gedurende 1917 ging Berten drie

48 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 167.

49 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (3/24): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 25 januari 1917; R. SNOECK, *In de Modderbrij*, p. 97; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 29.

50 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (3/24): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 25 januari 1917; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 29.

51 R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 29 en 63; S. DE SCHAEPRIJVER, *De Grootte Oorlog*, p. 184; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (2/22): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Vlaanderen,

keer met verlof bij zijn moeder en zus in La Varenne. In januari diende hij een aanvraag in waaraan de oversten geen gevolg gaven omdat er op dat moment een tekort aan Belgische frontsoldaten dreigde. In de eerste week van april, augustus en november kon hij wel op bezoek. De verlofweken waren zowel voor hemzelf als voor zijn familie deugddoende momenten. Zijn divisie kreeg rust in De Panne van 13 juni tot 30 juni 1917 en was vanaf 1 juli gelegerd in de sector Diksmuide.⁵²

Aan het front was er op zondag 24 september 1916 in de 2de Legerdivisie een vergadering van Vlaamsgezinden geweest, waar Frans Daels, Hilaire Gravez en Adiel Debeuckelare het woord voerden.⁵³ Bedoeling van de bijeenkomst was de gelijkgestemde Vlaamse krachten aan het front te bundelen. Na de oorlog werd de beweging die hieruit voortkwam de 'Frontbeweging' genoemd.⁵⁴ Op 11 februari 1917 verbood de stafchef van het leger, generaal Louis Ruquoy, alle verenigingen aan het front, omdat hij ze als mogelijke haarden van verzet beschouwde. Het gevolg van dit dictaat was dat de Frontbeweging onderdook. Het onderduiken van de beweging resulteerde in een versterking van haar hiërarchie. De macht lag bij een triumviraat, met Adiel Debeuckelaere als leider (ruwaard), en Filip De Pillecyn en Hendrik Borginon als

1 december 1916; D3150 (3/25): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Front, 4 februari 1917.

- 52 ANTWERPEN, *ADVN*, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (3/26): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 25 februari 1917; D3150 (3/28): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 10 april 1917; D3150 (3/31): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 10 augustus 1917; D3150 (3/35): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 17 november 1917.
- 53 Hilaire Gravez (Gijzegem, 8 april 1889 - Aalst, 3 september 1974) was in 1911 een van de stichters van de studentenkring Amicitia. Hij verbleef als hulpdokter aan het front tijdens de Eerste Wereldoorlog en stichtte er gebedenbonden en studiekringen. Hij werkte actief mee aan het S.K.V.H. van Daels, met het comité voor de 'Heldenhulde' en met de redactie van *Ons Vaderland*. F. VAN CAMPENHOUT, 'Hilaire Gravez', in: *NEVB*, p. 1354-1355. Adiel Debeuckelaere (Handzame, 12 december 1888 - Ninove, 15 februari 1979) was tijdens de Eerste Wereldoorlog korporaal in het Belgisch leger. Aan het front zat hij in de redactieraad van *De Belgische Standaard* en hij was een van de ondertekenaars van de oproep voor de Heldenhulde. In de herfst van 1916 stichtte hij de Frontbeweging. M. UREEL en L. VANDEWEYER, 'Adiel Debeuckelaere', in: *NEVB*, p. 872-874.
- 54 S. DE SCHAEPDRIJVER, *De Grootte Oorlog*, p. 197-199; D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 129.

secretarissen (geheimschrijvers).⁵⁵ Pil deelde over verschillende onderwerpen de mening van de Frontbeweging, onder meer over de Raad van Vlaanderen die op 4 februari 1917 in Brussel was opgericht. De Raad verwierp het traditionele België en vroeg aan de Duitsers de bestuurlijke scheiding van alle ministeries. Zolang de Frontbeweging niet over meer klaarheid beschikte, eiste ze dat er in de aan haar verwante frontblaadjes niet meer over de Raad van Vlaanderen zou worden geschreven. Berten zelf wilde wachten tot alles was opgeklaard vooraleer een oordeel te vellen over de Raad.⁵⁶

Van 14 november 1917 tot 3 januari 1918 verbleef het 23ste Linieregiment in rust te Stavele, van 4 januari tot 20 maart was het regiment in de sector Nieuwkapelle gelegerd en van 21 maart tot 27 juni in de sector Diksmuide, waarna opnieuw rust volgde in Stavele van 28 juni tot 19 juli. Op 26 februari 1918 trok Berten Pil samen met zijn plotjes op naar een voorpost in het noorden van de sector Nieuwkapelle in de zone Diksmuide. Daar voerden ze, zonder enig resultaat, een raid uit op de Duitse linies. Toen het bataljon zich op 27 februari in dezelfde sector naar een zuidelijk gelegen voorpost verplaatste, volgde een tegenaanval van een Duitse patrouille. Berten en zijn bataljon slaagden erin de voorpost te behouden. 's Anderendaags viel een andere Duitse patrouille opnieuw aan. De granaat die de tweede Duitse aanval inluidde, ontplofte één meter achter Pil. Het bataljon kon opnieuw de positie behouden en de Duitsers mislukten een tweede keer in hun

55 Filip De Pillecyn (Hamme, 25 maart 1891 - Gent, 7 augustus 1962) meldde zich in 1915 als oorlogsvrijwilliger bij het Belgisch leger. Aan het front was hij betrokken bij de werking van het S.K.V.H., was secretaris en plaatsvervangend leider van de Frontbeweging en medestichter van het comité voor de Heldenhulde. F. SEBERECHTS, 'Filip De Pillecyn', in: *NEVB*, p. 2477-2479. Hendrik Borginon (Pamel, 2 november 1890 - Brussel, 2 januari 1985) werd begin november 1914 wegens ziekte ongeschikt bevonden voor de militaire dienst. Tot augustus 1916 verbleef hij in Groot-Brittannië aan de universiteiten van Cambridge en Oxford. In augustus 1916 mocht hij terug naar het front waar hij adjunct en *geheimschrijver* van de *ruwaard* Adiel Debeuckelaere werd. G. DURNEZ en B. DE WEVER, 'Hendrik Borginon', in: *NEVB*, p. 552-558.

56 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 171 en 178-179; ANTWERPEN, *ADVNV*, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (3/36): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 30 november 1917.

opzet.⁵⁷ Een week later vertrok Pil voor vier dagen theorieles over artillerie naar het kamp Verdun, achter het front. Er werd hem aangeleerd welke voorzorgen er moesten worden genomen bij een aanval met obussen. Op 12 maart verbleef hij in het kantonement Izenberge in rust,⁵⁸ daarna in Alveringem waar hij nog een week verbleef alvorens zich terug naar het front (Rabbelaere) te verplaatsen.⁵⁹ In de nacht van 12 op 13 april werd een patrouille vrijwilligers, waaronder Berten Pil, uitgestuurd om de Duitse linies te verkennen en de posities te bepalen. De patrouille nam drie soldaten uit het Duitse 13de Regiment krijgsgevangen. De krijgsgevangenen werden door de Belgische officieren gebruikt om nuttige en belangrijke informatie over de Duitse plannen te verkrijgen. Soms kregen de vrijwilligers van patrouilles een eretekken voor de moed die ze tijdens deze gevaarlijke ondernemingen betoonden. Voor de patrouille met Berten werden geen eretekens uitgereikt, wel was er een eervolle vermelding op de dagorde van het Belgisch leger. Op 22 april trok Berten met zijn soldaten opnieuw in rust.⁶⁰

- 57 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3175: Oorlogsdagboek Berten Pil, s.l. [front, De Rabbelaere, noordelijke voorpost], 25 februari 1918-28 februari 1918.
- 58 Izenberge is een gemeente in West-Vlaanderen, een twintigtal kilometer ten zuiden van Veurne gelegen. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3175: Oorlogsdagboek Berten Pil, s.l. [front, Kamp van Verdun], 4 maart 1918-7 maart 1918 en 12 maart 1918.
- 59 Alveringem is een gemeente naast Izenberge, eveneens een twintigtal kilometer ten zuiden van Veurne. Rabbela(e)re was een gehucht (met boerderijen) en kruispunt aan de weg van Oudekapelle naar Fortem, ten noorden van Lo. Dit gehucht deed dienst als rustplaats voor de soldaten. I. DE BRUYNE, *We zullen ze krijgen! Brancardiers aan het IJzerfront. 1914-1918*, Leuven, 2007, p. 34. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3175: Oorlogsdagboek Berten Pil, s.l. [front, Alveringem], 22 maart 1918 en 30 maart 1918.
- 60 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3175: Oorlogsdagboek Berten Pil, s.l. [front], 13 april 1918 en 22 april 1918; Divisieoorder van het Belgisch leger, s.l., 23 april 1918; D3150 (4/43): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 20 juni 1918; D3150 (4/54): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 29 november 1918; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 67; voor een treffende getuigenis over dergelijke verkenningstochten, zie R. SNOECK, *In de Modderbrij*, p. 151, en voor een foto van een Belgische patrouille op verkenning, zie L. DE VOS, L. COENEN, F. DECAT, J. DE VOS en E. ROOMS, *Belgische Militaire Geschiedenis aan de hand van documenten (1830-1990)*, Brussel, s.d., p. 91.

Afb. 3 Berten Pil op verlof bij zijn familie in Tours, 1918 (ANTWERPEN, ADVN).

In de lente van 1918 wierp de Frontbeweging zich op als potentiële onderhandelingspartner voor de Duitsers, omdat gevreesd werd dat het Belgisch leger onder de voet zou worden gelopen. De Frontbeweging dacht dat ze beter kon redden wat er te redden viel voor Vlaanderen en stuurde Jules Charpentier in de nacht van 30 april op 1 mei naar de Duitse linies met een viervoudige opdracht: bezet Vlaanderen inlichten over de toestand aan de IJzer en het programma van de Frontbeweging bekendmaken, vijf vooraanstaande flaminganten opzoeken om het Vlaamse programma aan het front en in bezet Vlaanderen op elkaar af te stemmen, een verslag aan Debeuckelaere bezorgen, en in geval van mislukken in de gevangenis de ideeën van de Frontbeweging propageren.⁶¹ Samen met Charpentier deserteerden nog vier anderen, waaronder Karel De Schaepdrijver.⁶² Kapelaan Cyriel Verschaeve stuurde op 4 mei, zonder medeweten van Debeuckelaere, Carlos van Sante met eenzelfde boodschap naar de Duitse linies.⁶³ Van Sante behoorde, net als Pil, tot het 23ste Linieregiment. Er wordt gesuggereerd dat Berten hem op basis van zijn terreinkennis over de te volgen weg zou ingelicht hebben.⁶⁴ Hiervoor werden er echter nergens duidelijke bewijzen gevonden.

61 Jules Charpentier (Mol, 10 februari 1893 - Waalwijk, 31 mei 1982) werd in 1914 oorlogsvrijwilliger. Tijdens de oorlog was hij militant van de Frontbeweging, waarvoor hij deserteerde om een link te leggen met de activisten in bezet België. L. VANDEWEYER, 'Jules Charpentier', in: *NEVB*, p. 710-711.

62 Karel De Schaepdrijver (Temse, 4 januari 1892 - Waalre, 23 oktober 1970) meldde zich bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog als vrijwilliger. Tijdens de oorlog was hij medewerker van de Frontbeweging en van het S.K.V.H. Door de leiding van de Frontbeweging werd het hem verboden om samen met Charpentier te deserteren, toch deed hij dit. Waarom hij mee deserteerde bleef een groot mysterie; gebeurde dit op vraag van Charpentier of was het op aandringen van Cyriel Verschaeve? M. UREEL en L. VANDEWEYER, 'Karel De Schaepdrijver', in: *NEVB*, p. 2698.

63 D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 334-337. Cyriel Verschaeve (Ardooië, 30 april 1874 - Solbad Hall, 8 november 1949) was voor en tijdens de Eerste Wereldoorlog kapelaan in Alveringem. Tijdens de oorlog kon hij, gezien de ligging van zijn dorp op tien kilometer achter het front, gemakkelijk de contacten onderhouden met de flamingantische soldaten, waaronder de leiders van de Frontbeweging. R. VANLANDSCHOOT, 'Cyriel Verschaeve', in: *NEVB*, p. 3277-3283. Carlos van Sante (Wetteren, 13 mei 1896 - Bergisch-Gladbach, 9 februari 1947) meldde zich in augustus 1914 als vrijwilliger bij het Belgisch leger. Tijdens de oorlog raakte hij bij de Frontbeweging betrokken en ging hij meermaals bij Cyriel Verschaeve op bezoek. L. BUNING en L. VANDEWEYER, 'Carlos van Sante', in: *NEVB*, p. 2693-2694.

64 L. DEVLIEGHER en L. SCHEPENS, *Front 14/18*, Tielt, 1968, p. 42.

In juni kreeg Berten Pil een baan voor drie jaar van de Belgische regering aangeboden als taalsman in China. Ondanks het feit dat hij geen sinofiel was, sprak de job hem wel aan. Hij ontkende dat het zijn bedoeling was om hierdoor aan het oorlogsgeweld te ontsnappen. Het enige wat hem kon tegenhouden was zijn Vlaanderen dat veel krachten nodig had om te (her)worden tot wat het in zijn ogen moest zijn: een schoon, groot en vrij Vlaanderen.⁶⁵ De definitieve toezegging voor de job liet enige tijd op zich wachten. Toen het eindoffensief losbarstte en heel wat Belgische officieren sneuvelden, werd Berten, die één van de betere kandidaten was voor invulling van de vrijkomende officiersposten, tot hulponderluitenant gepromoveerd en vonden de taalsman-plannen voorlopig geen doorgang. De dwingende vraag, ten slotte, van meer en meer Vlaamse soldaten om te helpen bij de herwording van Vlaanderen, zorgden voor het definitief opbergen van zijn Chinaplannen.⁶⁶

Op 8 augustus startte in de sector Amiens de eerste fase van het geallieerde eindoffensief.⁶⁷ Net op dat moment begon voor Pil een tweetal weken rust; pas op 23 augustus keerde hij terug naar het front. Hij trok er twee dagen en nachten achtereen de wacht op zonder te slapen. Daarna werd zijn regiment naar de zone Merkem verplaatst, die pas sinds november 1917 onderdeel van het Belgische front was geworden. De zone rond Merkem viel met geen andere te vergelijken, omdat elke natuurlijke bescherming er verdwenen was en het landschap door de vele obusputten in een maanlandschap herschapen was.⁶⁸ Op het ogenblik dat het regi-

65 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (4/42): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 3 juni 1918 en D3150 (4/43): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 20 juni 1918.

66 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (4/45): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 7 augustus 1918; D3150 (4/47): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 23 augustus 1918; D3150 (4/48): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 6 september 1918; D3150 (4/51): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Gent], 22 oktober 1918; D3150 (4/54): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 29 november 1918.

67 Amiens is een stad in Frankrijk een honderdtal kilometer ten noorden van Parijs. L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 152.

68 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Divisieorder van het Belgisch leger, s.l., 14 oktober 1918; R. CHRISTENS en K. DE CLERCQ, *Frontleven 14/18*, p. 71-72.

ment er arriveerde, planden de oversten een aanval op de Duitse linies. In de nacht van 9 op 10 september voerden vijftien soldaten onder leiding van adjudant Berten Pil deze uit en ze namen zeven Duitse soldaten krijgsgevangen. Voor deze raid werd Berten gedecoreerd met het Oorlogskruis. Het Oorlogskruis is een ere-teken dat werd gegeven voor vertoon van uitzonderlijke moed in de confrontatie met de vijand.⁶⁹ De decoratie betekende een hele eer. Daarnaast leverde de aanval hem een tweede vermelding op in de dagorde van het Belgisch leger. Na de aanval bleef Pil nog een week in de zone Merkem, vooraleer hij naar zijn moeder en zus in Tours afreisde.⁷⁰

De tweede fase van het geallieerde eindoffensief (vanaf 25 september) maakte Berten dus niet aan het front mee. Bij zijn terugkeer had het Belgisch leger de Duitse tweede linie ter hoogte van Handzame, Hooglede, Roeselare en Sint-Eloois-Winkel reeds bereikt, maar het offensief was er stilgevallen. Op 14 oktober begon een nieuwe aanval. De Belgische divisies probeerden naar Torhout, Roeselare, Tielt en Izegem op te rukken, terwijl het Britse 2de Leger trachtte Kortrijk te veroveren.⁷¹ Drie dagen later brak het Duitse front en trokken de Duitsers zich terug. Voor het eerst in vier jaar raakten Belgische soldaten nu zonder problemen tussen Nieuwpoort en Diksmuide over de IJzer. In deze periode kreeg Pil af te rekenen met een grote zweer op zijn voet, waardoor hij niet meer kon marcheren. Toch wilde hij zijn soldaten nabij blijven en van in een ambulancewagen volgde hij de troepenbewegingen. Op 18 oktober bereikte het 23ste Linierement Oostkamp, op 20 oktober Ursel en op 22 oktober Zomergem. Aan

69 'Oorlogskruis (1914-1918)', in: *Grote Winkler Prins*, Dl. 17, Antwerpen, 1992, p. 494. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (4/49): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Tours, 26 september 1918.

70 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (4/50): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [front], 11 oktober 1918; D3150 (4/51): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Gent], 22 oktober 1918; D3150 (4/54): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 29 november 1918.

71 Deze aanval is op kaart terug te vinden in I. DE BRUYNE, *We zullen ze krijgen!*, p. 194.

het Schipdonkkanaal of het Afleidingskanaal slaagden de Duitsers erin het offensief tijdelijk tot stilstand te brengen.⁷²

Het 23ste Linieregiment nam vanaf 23 oktober deel aan de gevechten om het kanaal te overschrijden. Op 1 november werd het afgelost en het trok 's anderendaags naar Oostkamp in kantonnement en nadien naar Oedelem, waar op 11 november het bericht van de wapenstilstand bekend raakte. De vreugde op de gezichten van de mensen bij de bevrijding deden Pil en zijn medesoldaten veel deugd.⁷³ Het eindoffensief had veel geëist van het Belgisch leger: 253 officieren en 2083 soldaten en onderofficieren sneuvelden; nog eens 750 officieren en 25.973 soldaten en onderofficieren raakten gewond. De militaire overheid moest op zoek naar nieuwe krachten.⁷⁴ Een promotie tot hulponderluitenant zat er voor Berten aan te komen. Vooraleer hij promotie kon maken, moesten de oversten eerst zijn kwaliteiten als adjudant beoordelen. Ze beschreven hem allen als een goed militair, die beide landstalen beheerste, en zagen in hem een uitstekende kandidaat om te worden gepromoveerd, wat op 12 oktober dan ook gebeurde. Het zou wel nog enige tijd duren vooraleer hij een treffelijk officiersuniform kreeg.⁷⁵

VAN SOLDAAT TOT ECHTGENOOT

Het bataljon van Pil was nu aan de Belgische kust gelegerd. Het soldatenleven was er natuurlijk veel ongevaarlijker en rustiger. Berten hoopte zo snel mogelijk het leger te kunnen verlaten om

72 Het Schipdonkkanaal of Afleidingskanaal van de Leie loopt van Deinze tot in Heist, waar het in de Noordzee uitmondt. ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (4/51): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Gent], 22 oktober 1918; L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 166.

73 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (4/52): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 7 november 1918; L. DEVOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 166-167.

74 L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 167.

75 BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum: Stamdossier Berten Pil, Appreciaties en advies van de oversten*, s.l., 19 september 1919; Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979; ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (4/54): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 29 november 1918; S. DE SCHAEPDRIJVER, *De Grootte Oorlog*, p. 190; D. VANACKER, *De Frontbeweging*, p. 200.

zijn studies te hervatten en over zijn volledige vrijheid te kunnen beschikken. Halverwege januari 1919 kwam het nieuws dat het nog minstens drie maand zou duren eer de vrede was ondertekend en er tot demobilisatie zou worden overgegaan.⁷⁶ Op 1 maart 1919 trok Pil naar zijn moeder en zus in Tours op verlof. Hij dacht er na over zijn toekomst en besloot om na zijn legerdienst effectief weer te gaan studeren en het diploma van doctor in de scheikunde te behalen. Het leger vond een formule waarbij de militaire studenten naar de universiteit konden teruggaan, maar toch soldaat bleven en op ieder ogenblik konden worden teruggeroepen. Het grote voordeel voor de militaire studenten die bij een 'Tijdelijke Groepering van de Militaire Studenten' werden ingedeeld, was dat ze hun soldij bleven ontvangen en dus betaald werden om te studeren. Gezien het dure naoorlogse leven kwam die soldij goed van pas.⁷⁷ Op 22 maart ging het regiment van Pil naar Duitsland om er vlakbij de Nederlands-Duitse grens het bezettingsleger te vervoegen. De Belgische soldaten moesten ervoor instaan dat de voorwaarden van het wapenstilstandsverdrag werden nageleefd⁷⁸ en hielden er toezicht op de wegen, communicatiemiddelen en materiaaldepots. Ze werden ook ingezet bij de ordehandhaving. Wanneer er een Belgische soldaat voorbijkwam, groetten de

- 76 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Jacques van Gastel, s.l. [Belgische Kust], 1 januari 1919; D3150 (5/58): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Belgische kust], 4 januari 1919; D3150 (5/59): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l., 24 januari 1919; D3150 (5/64): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland, 23 maart 1919.
- 77 De extra belastingen om de wederopbouw te bekostigen en de prijsstijgingen door de inflatie waren de hoofdoorzaken voor het kostelijke leven. S. DESCHAEPDRIJVER, *De Grote Oorlog*, p. 294. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/62): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Tours, 7 maart 1919; D3150 (5/63): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Tours, 13 maart 1919; L. VOS, L. GEVERS, J. MAMPUYS en J. VANDEBROEK, *Een eeuw Vlaamse Studentenbeweging te Leuven*, Leuven, 1976, p. 65.
- 78 Van 18 januari tot 28 juni 1919 vonden in het kasteel van Versailles de vredesonderhandelingen plaats. Het merkwaardige aan de vredesconferentie was dat alleen de winnende staten rond de tafel zaten. Een van de discussiepunten betrof de vraag of Duitsland al dan niet de geleden oorlogsschade van de geallieerde landen moest vergoeden. Vooral Frankrijk was voorstander voor vergoeding, terwijl Groot-Brittannië eerder een behoud van het evenwicht op het Europese continent voorstond. L. DE VOS, *De Eerste Wereldoorlog*, p. 176-180. ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/64): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland, 23 maart 1919.

meeste Duitsers hem tot bijna tegen de grond. Pil ontmoette liever de enkelingen die de ogen afwendden en stijf bleven.⁷⁹ Reeds na enkele weken, op 7 april, mocht Berten als lid van de Tijdelijke Groepering van de Militaire Studenten naar Leuven terugkeren om er als militair zijn studies voort te zetten. Hij huurde een kot in de Frederik Lintstraat, maar ondervond wel enkele aanpassingsproblemen: het concentreren en studeren lukte hem niet meer zo vlot als voor de oorlog en de verplichting om een legeruniform te dragen, zat hem dwars. Hij keek uit naar het moment waarop hij zijn volledige vrijheid zou terugkrijgen en opnieuw kon doen en laten wat hij wilde, zonder de verplichtingen van de militaire overheid.⁸⁰

Op 23 april vond er in Torhout een A.K.V.S.-gouwdag plaats, die door Berten Pil in officiersuniform werd voorgezeten. De dag was als eerbetoon voor Firmin Deprez bedoeld en raakte later bekend als de 'Deprezhulde'. Er waren duizend studenten aanwezig. De meeting vertoonde een nooit geziene geestdrift voor Vlaanderen.⁸¹

Op 25 mei kregen de militaire studenten een order met het bevel onmiddellijk het leger in Duitsland te vervoegen. Drie dagen later meldde hulponderluitenant Pil zich bij zijn regiment in Geldern-Kapellen.⁸² Het viel hem zwaar om met een streng gezicht te kijken

79 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/65): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland, 27 maart 1919; I. DE BRUYNE, *We zullen ze krijgen!*, p. 241-242.

80 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Jacques van Gastel, Duitsland, 1 april 1919; D3150 (5/66): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 13 april 1919; D3150 (5/69): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 4 mei 1919; BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979.

81 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/68): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 29 april 1919; L. VOS, *Bloei en Ondergang van het A.K.V.S.*, p. 154; E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 93-94.

82 Geldern-Kapellen ligt in de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen, dicht bij de Nederlandse grens. BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979; ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/71): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 25 mei 1919.

naar mensen die hem als individu nooit iets misdaan hadden. Op 19 juni werd zijn regiment van Geldern-Kapellen naar het stadje Kevelaer verplaatst.⁸³ Op 28 juni werden de vredesonderhandelingen in Versailles afgerond. Twee dagen na de ondertekening van het vredesverdrag kon Pil Duitsland verlaten en terugkeren naar Leuven om er opnieuw als soldaat van de Tijdelijke Groepering van de Militaire Studenten zijn studies voort te zetten.⁸⁴ Op 15 augustus volgde zijn demobilisatie. Het voordeel was dat hij nu eindelijk terug vrij was. Daartegenover stond echter dat hij de soldij, waarmee hij zijn studies betaalde, niet meer ontving. De balans van zijn legercarrière was behoorlijk indrukwekkend: 51 maanden legerdienst (waarvan 13 in opleidingskampen en 38 aan het front), twee vermeldingen op de dagorde van het leger, vijf frontstrepen en vier eretekens (Overwinningsmedaille, Herinneringsmedaille 1914-1918, Oorlogskruis met Palm 'omwille van blijk geven van moed en toewijding gedurende de lange periode aan het front' en later nog het Vuurkruis).⁸⁵

83 Kevelaer ligt in de omgeving van Düsseldorf vlakbij de Nederlandse grens, in de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen. ANTWERPEN, *ADVN*, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/72): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Duitsland [Geldern-Kapellen], 1 juni 1919; D3150 (5/73): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Kevelaer, 19 juni 1919.

84 BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979; ANTWERPEN, *ADVN*, Archieffonds Pil-van Gastel: Brief van Berten Pil aan Jacques van Gastel, Kevelaer, 24 juni 1919; D3150 (5/74): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 3 juli 1919.

85 BRUSSEL, *Koninklijk Legermuseum*: Stamdossier Berten Pil, Document over de duur van de legerdienst van Berten Pil, 1 september 1919; Beschrijving van de verschillende stadia die Berten Pil in het leger doorliep, Brussel, 22 november 1979; Attest van de eretekens van Berten Pil, Brussel, 3 januari 1984; ANTWERPEN, *ADVN*, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/74): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 3 juli 1919. De Overwinningsmedaille werd vanaf 15 juli 1919 uitgereikt aan soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront voor België hadden gestreden. P. VAN HOOREBEKE, *De Belgische Nationale Orden*, Kortrijk, 2007, p. 123. De Herinneringsmedaille 1914-1918 werd vanaf 21 juli 1919 uitgereikt aan soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront voor België hadden gestreden. P. VAN HOOREBEKE, *De Belgische Nationale Orden*, p. 123. Het Oorlogskruis met Palm was een decoratie die gegeven werd voor het vertoon van uitzonderlijke moed in de confrontatie met de vijand. 'Oorlogskruis (1914-1918)', p. 494. Het Vuurkruis werd vanaf 6 februari 1934 uitgereikt aan soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het IJzerfront voor België hadden gestreden. P. VAN HOOREBEKE, *De Belgische Nationale Orden*, p. 124.

Begin juli 1919 was Berten tot eerste naoorlogse preses van de 'West-Vlaamse Gilde' in Leuven verkozen.⁸⁶ Op 22 juli werd hij door de Leuvense leden van het 'Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (K.V.H.V.)' tot voorzitter aangesteld en enkele weken later werd hij ook nog preses van het 'Algemeen Vlaams Hoogstudentenverbond (A.V.H.V.)'.⁸⁷ Op 14 september had in Roeselare de 'Rodenbachdag' plaatsgevonden naar aanleiding van het terugbrengen van Albrecht Rodenbachs standbeeld. Tijdens deze feestelijke dag waren de eerste contacten gelegd tussen de Vlaamse studentenleiders (onder leiding van Pil) en de Nederlandse studentenleiders om in 1920 een Groot-Nederlands congres te organiseren.⁸⁸ Aanvankelijk verliep de voorbereiding voor het congres vlekkeloos: de academische overheid maakte geen problemen en stemde in met een officiële ontvangst van de congressisten. Het congres werd door het K.V.H.V.-bestuur omschreven als een culturele toenadering tussen de verschillende takken van de Nederlandse stam, buiten alle politiek om. Na een tijdje begon de Franstalige pers echter een 'anti-congrescampagne' waarmee ze druk wilde uitoefenen op de burgerlijke overheid en dus ook op de rector van de Leuvense universiteit, Paulin Ladeuze, om het congres te verhinderen.⁸⁹ Op 25 februari 1920 schreef de rector een brief aan K.V.H.V.-voorzitter Berten Pil met de boodschap dat de academische overheid geen officiële ontvangst voor de congresgangers kon regelen omdat er moeilijkheden voor

86 'De Bestuursverkiezing in 't Vlaamsch H.S. Verbond', in: *Ons Leven*, 31:12-13 (1919), p. 166; B. PIL, 'West-Vlaamsche studenten', in: *De Vlaamsche Vlagge*, 41:2-3 (1919), p. 51-55.

87 'Onze Kringen', in: *Ons Leven*, 31:12-13 (1919), p. 163; ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/79): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 6 augustus 1919.

88 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/77): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 20 juli 1919; D3150 (5/79): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 6 augustus 1919; L. VOS, 'De Dietse Studentenbeweging 1919-1940', in: *Colloquium over de geschiedenis van de Belgisch-Nederlandse betrekkingen tussen 1815 en 1945*, Gent, 1982, p. 456.

89 Paulin Ladeuze (Harvengt, 3 juli 1870 - Leuven, 10 februari 1940) werd in 1892 tot priester gewijd en in 1909 tot rector van de K.U. Leuven benoemd. In de eerste twintig jaar van zijn rectoraat kon hij nooit echt het vertrouwen van de Vlaamse studentenbeweging winnen. Pas in de jaren dertig, met de twee vice-rectoren Karel Cruysberghs (1931-1936) en Honoré van Waeyenbergh (1936-1940), lukte dit beter. L. VOS, 'Paulin Ladeuze', in: *NEVB*, p. 1765-1766.

de universiteit uit konden volgen en dat het congres bijgevolg ook niet in een universiteitsgebouw kon plaatsvinden. Ladeuze trachtte Pil zelfs te overhalen het congres af te gelasten. In de pers verschenen artikels waarin te lezen stond dat de Nederlandse congressisten geen reispassen zouden krijgen. Daarop contacteerden de Leuvense initiatiefnemers eind februari minister Pouillet om de Nederlanders wel reispassen te verlenen, het betrof immers een culturele toenadering en geen activistische vergadering.⁹⁰ De minister slaagde er niet in om de regering te overtuigen, waardoor aan de Nederlandse congresgangers effectief geen reispassen werden verleend. Een week voor het congres was er in Brussel op 13 maart een vergadering van het A.V.H.V.-bestuur, waaraan voorzitter Pil wegens ziekte zelf niet kon deelnemen. Op de vergadering moest beslist worden over een eventuele opschorting van het congres naar gunstigere tijden. Men besloot om het toch te laten doorgaan en het Leuvense K.V.H.V.-bestuur ging gewoon verder met de organisatie. In Leuven sneuvelden de ruiten van de twee Vlaamse studentencafés, 'Den Bel' en 'De Lichttoren' in de Tiensestraat. De Vlaamse studenten zagen dit als een actie van de Franstaligen die hen het congres misgunden. Verschillende zalen voor het congres werden nu om onduidelijke redenen afgezegd. Uiteindelijk bekwamen de Vlaamse studenten op 19 maart – daags voor de opening – via staatsminister Helleputte toestemming om in een Boerenbondloods aan de Diestsevest te vergaderen.⁹¹ De Leuvense overheid had alle samenscholingen van meer dan vijf

90 Prosper Pouillet (Leuven, 5 maart 1868 - 3 december 1937) was van 1919 tot 1920 minister van Spoorwegen en PTT, waardoor hij invloed op zijn collega-ministers kon uitoefenen om de Nederlandse congressisten wel een reispas te geven. In augustus 1919 sprak hij op een bijeenkomst van de 'Katholieke Vlaamsche Landsbond' te Leuven, waar hij openlijk zijn bekering tot de Vlaamse Beweging bekendmaakte. In 1925 werd hij eerste minister van België en kreeg hij de titel van burggraaf. H. VAN GOETHEM, 'Prosper Pouillet', in: *NEVB*, p. 2503-2505.

91 Joris Helleputte (Gent, 31 augustus 1852 - Leuven, 22 februari 1925) was sinds het einde van de 19de eeuw voorzitter van de Boerenbond en had daardoor inspraak in het toewijzen van de lokalen voor tijdelijk gebruik aan verenigingen. Helleputte was altijd Vlaamsgezind geweest, maar voerde tijdens zijn ministeriële carrière geen opmerkelijke taalhervormingen door. Hij was minister van Landbouw en Openbare Werken van 5 augustus 1910 tot 17 juni 1911 en van 11 november 1912 tot 21 november 1918. L. WILS, 'Joris Helleputte', in: *NEVB*, p. 1419-1421. ANTWERPEN, *ADV.N*, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (6/121): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 13 maart 1920.

man tijdens de congresdagen verboden. Om het samenscholingsverbod te omzeilen, trokken de Brusselse en Gentse studenten die aan het station arriveerden in kleine groepjes naar de Diestsevest en de congresloods. Berten Pil opende iedere dag de samenkomsten voor de Vlaamse, Nederlandse en Zuid-Afrikaanse studenten. Er werden verschillende redevoeringen en gezamenlijke maaltijden gehouden. Er was een eucharistieviering voorzien en het 'Zoldercongres' werd afgesloten met een uitstap naar de Zoete Waters in Heverlee. Er deden zich, ondanks de provocaties van de Leuvense Franstalige studenten, geen verdere noemenswaardige incidenten meer voor. Het Vlede Groot-Nederlands Studentencongres speelde een belangrijke rol in de politieke bewustwording van de eerste naoorlogse studentengeneratie.⁹²

Een ander belangrijk moment in de politieke bewustwording van de naoorlogse studentengeneratie was het overlijden van Herman Van den Rееck op 12 juli 1920. Het Antwerpse franskiljonse stadsbestuur onder leiding van burgemeester Jean De Vos had een Guldensporenviering verboden. De viering vond toch plaats onder massale politieaanwezigheid. De agenten probeerden de deelnemers uiteen te drijven en hun vlaggen af te nemen. Sommigen begonnen daarop zelf de politieagenten aan te vallen. De agenten losten enkele schoten om de deelnemers te verspreiden. Herman Van den Rееck, een negentienjarige student uit Borgerhout, werd door de kogels getroffen. Een dag later overleed hij aan zijn verwondingen en op 17 juli werd hij op het Kielkerkhof in Antwerpen begraven. Zijn begrafenis werd een massaal eerbetoon waarop veel vooraanstaande Vlamingen, zoals Adiel Debeuckelaere, Staf De Clercq, Camille Huysmans, Alfons Van de Perre en Julius Hoste (jr.) aanwezig waren.⁹³ Een van de mensen die op het eer-

92 L. VOS, 'Het "Zoldercongres". Perikelen rond het Vle Grootnederlands studentencongres Leuven, 20-23 maart 1920', in: *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse Beweging*, 40:1 (1981), kol. 65-84; 'Vle Groot-Nederlands studentencongres', in: *Congresnummer Ons Leven*, 32:9 (1920).

93 Herman Van den Rееck (Borgerhout, 21 april 1901 - Antwerpen, 12 juli 1920) was een van de weinige martelaars van de Vlaamse Beweging die zowel in het heden als in het verleden deze status had en behield. Van den Rееck schaarde zich tijdens de Eerste Wereldoorlog achter de activistische initiatieven in bezet België en bezat naast een sterke Vlaamsgezindheid ook sympathie voor het communisme. G.

betoon een lijkrede voor Van den Reeck uitspraken, was Berten Pil. Hij omschreef in zijn hoedanigheid van voorzitter van het A.V.H.V. Van den Reeck als een voorbeeldig Vlaams student die edele gedachten en een jeugdig hart bezat. Daarnaast vergeleek hij als oud-frontsoldaat de dood van Van den Reeck met de dood van vele makkers aan de IJzer, telkens vloeiende het jonge levenssap door toedoen van het moordend staal. Verder zag hij de overledene als hét voorbeeld voor alle Vlaamse studenten en spoorde allen aan om diens voorbeeld te volgen en aan het Vlaamse ideaal, indien nodig, tot in de dood vast te houden.⁹⁴

Sinds eind september 1919 was Berten eraan beginnen te denken om te kandideren voor een mandaat als volksvertegenwoordiger. Op 5 oktober trok hij naar Poperinge om er met de leiding van de 'Katholieke Associatie' van het arrondissement Ieper-Poperinge te overleggen. Zijn betrokkenheid in het Vlaams-nationalistische studentenleven, door de conservatieve leiding van de Katholieke Associatie van het arrondissement als radicaal ervaren, werd hem aangerekend. Drie weken later werd hem meegedeeld dat de partij hem geen verkiesbare plaats kon aanbieden, maar wel een voor plaatsvervanger. Pil zag dit niet zitten en bedankte. Hij besloot dan

LEEMANS, 'Herman Van den Reeck', in: *NEVB*, p. 2568-2571. LEUVEN, *K.U.Leuven Universiteitsarchief*, AMVS: Documentatie doos 36, Ter Nagedachtenis van wijlen Herman Van den Reeck, Antwerpen, 1920, p. 6-8. Staf De Clercq (Everbek, 16 september 1884 - Gent, 22 oktober 1942) was oorlogsvrijwilliger in de Eerste Wereldoorlog. Tijdens de oorlog was hij lid van de Frontbeweging, maar leunde ook nog aan bij de gedachten van van Cauwelaert. In oktober 1933 werd hij leider van het VNV (het Vlaamsch Nationaal Verbond). B. DE WEVER, 'Staf De Clercq', in: *NEVB*, p. 744-749. Camille Huysmans (Bilzen, 26 mei 1871 - Antwerpen, 25 februari 1968) werd in 1910 volksvertegenwoordiger en vormde samen met Frans van Cauwelaert en Louis Franck de 'drie kraaiende hanen' die het Vlaamse volk wakker zouden schudden. Na de Eerste Wereldoorlog leidde hij de BWP (Belgische Werkliedenpartij) in Antwerpen. Onder zijn voorzitterschap nam de Antwerpse socialistische partij het minimumprogramma op in haar verkiezingsprogramma. In 1925 werd hij minister van Kunsten en Wetenschappen. J. HUNIN, 'Camille Huysmans', in: *NEVB*, p. 1497-1501. Julius Hoste (jr.) (Brussel, 7 januari 1884 - 1 februari 1954) bevond zich tijdens de Eerste Wereldoorlog in Nederland, waar hij met van Cauwelaert samenwerkte aan het dagblad *De Vlaamsche Stem*. Na de oorlog verdeedigde hij opnieuw met van Cauwelaert het minimumprogramma. L. SIEBEN en M. VAN GINDERACHTER, 'Julius Hoste (jr.)', in: *NEVB*, p. 1469-1470.

94 LEUVEN, *K.U.Leuven Universiteitsarchief*, AMVS: Documentatie doos 36, Ter Nagedachtenis van wijlen Herman Van den Reeck, Antwerpen, 1920, p. 23-24.

maar op een afzonderlijke lijst te kandideren in het arrondissement.⁹⁵ Samen met Jozef Vanderstraeten, voormalig frontsoldaat uit Woesten, diende hij een coalitielijst, 'Het Vlaamsche Front' genoemd, voor de Kamer in. Pil stond op de tweede plaats van de lijst, die zich vooral tot de soldaten van de Eerste Wereldoorlog, vluchtelingen, werklieden, landbouwers, burgers en Vlamingen richtte, en stelde dat de regering voor de verwoeste gebieden en de Vlaamse rechten niets ondernam. Naast Vanderstraeten en Pil stonden nog Henri Brutsaert (een dokter) en René Debruyne (een propagandist die het goed met de werklieden kon vinden) op de lijst.⁹⁶ De eerste twee weken van november bestonden voor Berten uit propaganda voeren en kiesmeetings organiseren. Tijdens deze weken verbleef hij bij Michiel Bulckaert (een oudleerling van zijn broer Valeer) in Oostvleteren.⁹⁷ Bulckaert en Jeroom Leuridan hielpen hem.⁹⁸ In het huis van Bulckaert (vlakbij de 'trambaan Ieper-Veurne') vestigde het trio een administratief depot waar ze alle propagandamiddelen opsloegen, en ten huize Leuridan kookten en aten ze samen. Op 16 november 1919 vonden de verkiezingen plaats. 's Anderendaags dacht Pil waarschijn-

95 E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 97; ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/85): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Brugge, 30 september 1919; D3150 (5/88): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Brugge, 10 oktober 1919; D3150 (5/91): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Antwerpen, 30 oktober 1919.

96 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel: Propagandafolder voor Het Vlaamsche Front, s.l., 9 november 1919; Propagandafolder voor Het Vlaamsche Front, s.l., s.d.

97 ANTWERPEN, ADVN, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (5/92): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Oostvleteren, 1 november 1919; D3150 (5/93): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Oostvleteren, 3 november 1919; D3150 (5/94): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Oostvleteren, 6 november 1919; D3150 (5/95): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Oostvleteren, 9 november 1919; D3150 (5/96): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Oostvleteren, 15 november 1919; E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 98.

98 Michiel Bulckaert (Oostvleteren, 29 september 1895 - Kortrijk, 20 april 1968) was tijdens de Eerste Wereldoorlog frontsoldaat en liep bij een van de bombardementen verwondingen op, waaraan hij een blijvende invaliditeit overhield. Na de oorlog studeerde hij rechten in Leuven. E. VANDEWALLE en P. GUNST, 'Michiel Bulckaert', in: *NEVB*, Tielt, p. 663. Jeroom Leuridan (Oostvleteren, 18 juli 1894 - Ieper, 26 juli 1945) meldde zich in 1915 als oorlogsvrijwilliger. Na de oorlog studeerde hij Germaanse talen en zijn proefschrift behandelde de soldatentaal aan de IJzer. In 1929 werd hij in het arrondissement Ieper tot volksvertegenwoordiger verkozen. P.J. VERSTRAETE, 'Jerome Leuridan', in: *NEVB*, p. 1845-1848.

lijk verkozen te zijn, maar er was nog geen uitsluitsel. Ondanks de beperkte propaganda die Pil had kunnen voeren, behaalde hij 3392 voorkeursstemmen of een zeshonderdtal stemmen meer dan de liberalen en de socialisten. Maar het nieuwe kiessysteem-Vandewalle, met een zetelverdeling per provincie in plaats van per arrondissement, zorgde ervoor dat hij, ondanks een duidelijke meerderheid, geen zetel kon bemachtigen. Over heel België realiseerden de Vlaamse Fronters overigens een slecht resultaat, alleen in West-Vlaanderen behaalden ze in sommige arrondissementen zoals Ieper-Poperinge wel een goede score.⁹⁹

Op 7 juli 1920 begon Berten aan zijn laatste examens. Zijn proefschrift kreeg hij echter niet op tijd af, maar hij had er volgens de academische overheid een gemotiveerde reden voor. Eind augustus rondde hij zijn proefschrift dan toch af, zodat hij in de oktoberzittijd kon voorkomen. In oktober 1920 behaalde hij op voldoende wijze het diploma van doctor in de scheikunde.¹⁰⁰ In maart was Pil al begonnen met werk te zoeken en toen hij in april over een aanbieding bij de firma Gevaert in Mortsel hoorde, schreef hij directeur Lieven Gevaert aan. Berten had Gevaert op het Groot-Nederlands Studentencongres eerder dat jaar ontmoet en er een goede indruk op hem nagelaten.¹⁰¹ Gevaert besloot al eind april, dus nog voordat hij zijn diploma behaalde, hem de job toe te kennen. Vanaf oktober 1920 ging Pil bij de firma Gevaert in Mortsel aan de slag.¹⁰² Marie van Gastel en Berten Pil kochten op 11 mei 1920 een huis in Oude God, een deelgemeente van Mortsel.

99 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (5/97): Telegram van Berten Pil aan Marie van Gastel, Poperinge, 17 november 1919; D3150 (5/98): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Poperinge 18 november 1919; E. GERARD, M. DUMOULIN, M. VAN DEN WIJNGAERT en V. DUJARDIN, *Nieuwe Geschiedenis van België*, Tielt, 2006, p. 920; H.-J. DEMOEN, *Jeroom Leuridan: Recht en Trouw*, Zulte, 1963, p. 133.

100 A. PIL, *Steekkaartenstelsel van het Studentensecretariaat 1919-1968*, s.l., s.d.; ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (6/132): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 26 mei 1920.

101 'Vle Groot-Nederlands studentencongres', p. 118.

102 ANTWERPEN, ADVN, Archiefonds Pil-van Gastel, D3150 (6/127b): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 12 mei 1920.

Enkele maanden later, op 12 september, stapten ze in het huwelijksbootje.¹⁰³

EPILOOG

Met deze laatste feiten kwam er een einde aan de 'verstoorde' jeugdijaren van Berten Pil, die pas op achtentwintigjarige leeftijd afstudeerde en huwde. In zijn verdere leven zou Berten zich focussen op zijn professionele carrière en op de culturele aspecten van het Vlaams-nationalisme. Hij zou uiteindelijk in 1940, op 48-jarige leeftijd, na een slepende ziekte overlijden als vader van drie zonen.

103 ANTWERPEN, *ADVN*, Archieffonds Pil-van Gastel, D3150 (6/124): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 27 april 1920; D3150 (6/126): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 5 mei 1920; D3150 (6/127): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 8 mei 1920; D3150 (6/127a): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, s.l. [Leuven], s.d. [tussen 8 en 12 mei 1920]; D3150 (6/127b): Brief van Berten Pil aan Marie van Gastel, Leuven, 12 mei 1920; E. BALDUCK, *Dr. Sc. Berten Pil*, p. 124.